

YOZGAT YÖRESİNDE BAZI ŞAMANİK VE KOZMOGONİK İNANÇLAR

**On Some of the Shamanistic and Cosmogonic Beliefs in and Around the
City of Yozgat**

Croyances chamaniques et cosmogoniques dans la région de Yozgat

Doç.Dr. Hayrettin RAYMAN*

RÉSUMÉ

Les rites de la pluie sont extrême-variés. Ces de chants qui se présentent assez souvent sous forme de prières. D'ailleurs, en ce sujet le culte des saints n'est pas oublié.

En cas de sécheresse, par exemple les hommes attendent la pluie avec autant d'angoisse que les laboureurs. Ils essaient même de la provoquer comme le montre ce chant de la demande de pluie:

Dans vaisseau la pâte

Donne-nous mon Dieu

La pluie a versé

Pour que vive veuve

Pour que vivent les laboures.

La pluie dégoutte

La terre sera abreuvée

Nous ferons des glanages.

Les rites importants, comme ce dernier chant le montre, supposent toujours un quête humaine auprès des puissances supérieures: Nature, les rites...

De nos jours, ces rites ont diminué assez. Parce que dans notre pays fut fait innombrable les barrages et étangs. Même pour des cérémonies anodines, le patronage d'un marabout local est vu par les hommes comme un bon augure.

Mots-clés

Les saints, la pluie, chamanisme et cosmogonie, la rite le marabout.

Giriş:

Şaman; şamanlıkta gelecekte haber verme, büyü yapma gibi görevleri olan, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inanılan din adamı, kam(Türkçe Sözlük 1998:2071).

Şaman; şamanlık inancında din adamlarına verilen ad. Şaman kavramının kaynağı ve anlamı konusunda ileri sürülen üç ayrı görüş vardır(Dinler Tarihi Ansiklopedisi: 1986: 495).

1. Şaman; Pali dilinde samana sözünden türediği sanılan ve ruhlardan ilham alan kişidir.

2. Şaman sözünün kaynağı Sanskritçe'ye dayanmakta olup rahip, budist demektir.

3. Şaman kavramı; Mançu dilinde sürekli oynayan, hareket eden, yerinde durmayan anlamına gelir.

Şaman; mistik bir yolculuğa çıkarak ilişki kurduğu doğa üstü bir güç yardımı ile vecde kapılan, kehanette bulunan, tıbbi tedavi yapan büyücü rahip (Büyük Larousse 1986: 10995).

Şamanizm, ilkelerini şamanların koyduğu, ata ruhlarına ve tabiat varlıklarına tapınmayı savunan daha çok Orta Asya'da gelişmiş dinlerden biridir.

Şaman kavramının Tunguzca'dan Rusça yolu ile Batı dillerine geçen Sanskritçe'nin kollarından birine dahil olduğuna inanılmaktadır.

* Erciyes Üniv. Yozgat Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi.

Şamanizmin Doğuşu ve Temel Karakteri:

Orta Asya Türkleri arasında yaşayan yaratılış efsanesine göre insanoğlunun atası olan ve tanrıların en büyüğü sayılan Bay Ülgen, önce insanları sonra da dünyayı yaratmıştır. Şamanizm inancına göre insanlar, yeryüzü ile gökyüzü arasında oturur. Yukarıda on yedi, aşağıda ise yedi veya dokuz kat daha bulunur. Gökyüzünün en üst katında oturan Ülgen'in dokuz kızı ve dokuz oğlu vardır. Güney Altaylarda tanrı Kuday adını alır. Mogollarda ise Kayrak kan adı ile bilinir. Kayrak kan'ın üç oğlu vardır. Ülgen, Kızakan, Mergen (Dinler Tarihi Ansiklopedisi 1986: 498). Altay, Moğol, Yakut şamanlığında tanrıların iki görevinin olduğuna inanılır. İnsan ve öteki canlılara iyilik etmek, kötü ruhlardan bütün canlıları korumak. Tanrılar, insanları ruhlara aracılığı ile yönetir. Tanrıların tamamı putlarla tasvir edilir. Putlara Türkler, töz, Moğollar ongon, Yakutlar tangana, Uranhalar esen adını verir (Dinler Tarihi Ansiklopedisi 1986: 498).

Dünya, insan ve tanrıların yaratılışı ile ilgili düşüncelerin hiçbiri Türk düşüncesini temsil etmez. Bu konudaki düşüncelerin birçoğu, çeşitli dinlerin karışımı sonucu ortaya çıkmıştır. Hatta buna kıyamet ve tufan hikâyelerini katmak da mümkündür. Orta Asya Hikâyeleri, Hint, İran, Yunan, Yahudi, Moğol efsaneleri birbirine karışmış olduğu için hangisinin gerçek şamanlığı temsil ettiğini ortaya koymak zorlaşmaktadır.

Şamanlığın kaynağı üzerinde ilk duran A. Ohlmars olmuştur. Ona göre şamanizm gerçek anlamıyla bir din olmadığı halde yayıldığı yörelerde din yerine geçmiştir. W. Schmidt, tanrı düşüncesinin kaynağını araştırırken şamanlığı, gökteki ulu ruh Ülgen ile yeraltının güçlü ruhu Erlik ve bunlara bağlı öteki ruhlara dayanan bir din olarak değerlendirir (Meydan Larousse 1973:714). Bazı araştırmacılara göre şamanizm, eski çağlarda güneydeki anaerik kültürlerden doğup Budhacılık yardımıyla kuzey halkları arasında yayılmıştır. Bu inancı ilk kez Türk, Moğol, Tunguz kavimleri benimsemiştir. Daha sonra Budha,

Hıristiyan ve İslâmlığı benimseyen kavimlerde bu inanç kendisine yer bulmuştur.

Günümüzde şaman kültür dairesinden söz edilirken Çin, Hint, İran, İskit kültürleri de aklımıza gelmektedir. Bugün bile Orta Asya'daki birçok Türk boyundan başka Moğol, Samoyet, Koryak, Yenisey, Eskimo, Mançu, Kuzey ve Güney Kore halkı, Kuzey Amerika yerlileri arasında, Grönland Eskimolarında şaman kültürünün izleri yaşamaktadır.

Türklerde Şamanizmin Tarişçesi

Tarihte büyük devletler kuran Türklerin şamanizm inancı Altay ve Yakut şamanizm anlayışı ile sınırlandırılmaz. Çağımızda bile şamanizm inancını koruyabilen Türklerin bu inançlarına ait bilgileri Çin, İslâm, Batı kaynaklarında bulmamız mümkündür. Şamanizm inancı Türkler sayesinde daha geniş bir coğrafyaya yayılma imkanı bulmuştur. Türkler, büyük değişiklik yaşamalarına karşılık, Gök-Tanrı, ay, güneş, su, dağ gibi kültler korumuş, birtakım hayvanları kutsal saymış, bazı meslekleri de ata mesleği kabul etmiştir (Inan 2002: 3).

Orta Asya'da devlet kuran Türk boylarının saray ya da karargâhlarında yabancı kültürlerin tesirlerine her zaman rastlanır. Doğudaki Çin felsefesi, güneyde Hint- Tibet Budizmi batıda Zerdüştizim bunlar arasında sayılır.

VI. yüzyılda ilk devlet kuran Göktürkler, şamanist boyların yetiştirdiği bir sülâledir. Kendilerine özgü dilleri ve alfabeleri olan bu boyda bile şamanizm kültürünün derin izlerine rastlanmaktadır. Bu etki Göktürklerin Uygurların egemenliğine girmelerine kadar sürer. Uygur hanlarından Kül Bilge ve Moyun Çur Uygurlar arasında Maniheizm mezhebinin yayılmasına yardım eder. Ancak Uygurlar döneminde şamanizmin vatanı kabul edilen Altay, Ötüken ve Baykal yörelerinde Maniheizm ve Budizm yayılma alanı bulamaz. 840 yılında Kırgızlar, Uygurları Moğolistan'dan çıkarak Kırgız devletini kurarlar. Çin ve İslâm kaynaklarının verdiği bilgiye bakılırsa Kırgızlar şaman dinini benimsemişlerdir. Şamanlarına da Kam adını vermişlerdir.

Moğol saldırısından sonra yazılan eserlerde şamanizmle ilgili geniş bilgiler yer alır. Cengiz Han'ın Moğolları şamanisttir. Moğol döneminde şamanizm üç büyük dinin hücumuna uğrar. İslâmiyet, Budizm ve Hristiyanlık. Hristiyanlık Orta Asya ve İran'da İslâmiyet'e mağlup olur. Budizm, Moğolistan'da zafer kazanır. Şamanizm ise Budizm ve İslâm dinine birçok miras bırakarak Altay ve Sibiryâ dağlarına çekilir (İnan 2000: 12).

Bu genel girişten sonra Yozgat ve yöresinde rastladığımız bazı şamanik ve kozmogonik inançları incelemeye çalışalım:

Yağmur ve Önemi: Yağmur berekettir, bolluktur. Yağmurun az yağması veya hiç yağmaması Anadolu insanının ürününün az olacağı anlamına gelir. Yağmurun yoksulun tarlasına, zenginine ocağına yağarsa daha büyük değer kazanır. Yağmurun yağmaması yöre halkını üzer. Halkta ne ile geçineceği, çocuğunu nasıl okutacağı, borçlarını ne ile ödeyeceği endişesi başlar. Allah'tan hep yağmur, hep bereket beklenir. Rûzgarın esme yönüne göre yağmurun yağıp yağmayacağı tahmin edilir. Güneyden ve batıdan esen yel yağmur getirebilir.

Yağmur Duası Ritüelleri: Yağmur duası; kurak geçen yaz mevsimlerinde uygulanan ritüeldir.

Yağmur duasını Gürbüz Erginer şöyle tanımlar: "Yağmur duası daha çok yapay sulama teknolojisinin ulaşmadığı yöre ve toplumlarda görülen, kuraklık dönemlerinde kuraklığı gidermek için doğa üstü güçlere doğrudan ya da doğa üstü güçlere yakınlığı tasarımılanan güçler aracılığı ile dolaylı bir biçimde ilişki kurma ve onlardan yağmur yağdırmaları isteğine yönelik olarak uygulanan dinsel, büyüsel ritüellerin bütünüdür (Erginer: 1997/221).

Eğer beklenen yağmur yağmazsa, havalarda kurak gitmeye devam ederse ne yapılacağına topluca karar verilir. Yağmur yağdırmak için yapılan önemli işlerden birisi aşağıda anlatacağımız uygulamadır. Erkek at kellesine Kur'an'dan bazı âyetler yazılır. Güvenilen, iyi bilinen bir kişi bu kelleyi dereye götürür iki rekat namaz kıldık-

tan sonra kelleyi derede ıslatır. Kimse ile konuşmaz, kelleyi suya sarkıtır. İslanan kellenin suya gitmemesi için kelleyi su kıyısındaki bir ağaca veya başka nesneye bağlar. Yağmur yağarken kelle bağlandığı yerden alınıp güvenli bir yere kaldırılır. Eğer kelle bağlandığı yerden alınmazsa her tarafı selin alacağına inanılır. Her şeye rağmen yağmur yağmazsa, günahkârlara tövbe ettirilir. Borçlar ödenir. Çalınmış veya haksız yere alınmış eşyalar sahiplerine geri verilir. Yağmur duasına çıkılacağı hal-ka duyurulur. Sığır ve koyun çobanlarına ertesi günü öğlede çevreye yakın bir türbeye götüldükleri hayvanları getirmesi öğütlenir. Çoğunluğu çocuk olmak üzere köy halkı bir kurban alarak bu türbenin veya ermiş bir kişinin mezarını yanında toplar. Koyun ve kuzular birbirlerini görünce meleşir. Hayvanlar böğrüşür. İnsanların bo-yuları büküktür. Herkes eski ve yamalı el-biselerini giymiştir. Ceketler ters çevrilmiş, şapkalarının telekleri arkaya döndürülmüştür. Çocukların günahsız olduklarına inanıldığı için genellikle onlara dua okumada etkin olmaları istenir. İki rekat namaz kılınır. İmam ayakta durur, cemaat oturur. Namaz bittikten sonra özellikle çocuklar hep bir ağızdan şu duaları söyler:

*Yağ yağ yağmur
Teknede hamur
Tarlada çamur
Ver Allahım ver
Selli süllü bir yağmur.*

*Hadı hodu neden oldu
Bir kaşık sudan oldu
Verin hodunun hakkını
Gitsin ardına bakını bakını
Gökten isteriz rahmet
Yerden isteriz bereket
Diyelim hep bir ağızdan Allah Allah.*

*Ben anamın ilkiyim
Derelerde tilkiyim
Gök kuzu kurban
Göbeklice harman
Ver Allahım ver
Selli süllü bir yağmur (Zarife Kayadelen,
67 yaşında, okur yazar değil, Boğazhyan-
Yozgat).*

Getirilen kurban kesilir, yapılan etli pilav birlikte yenir. Köyün sürüsü kuzuya, sığırı danaya katılır. Kuzu ve danalar o gün bayram eder, insanlar ceketlerini ve şapkalarını ters çevirirler, sonra hep birlikte köye dönülür, dönüşte mümkün olduğunca arkaya bakılmamaya çalışılır.

Yıldırım veya Şimşek Çakması: Gökyüzünün durumu havaların nasıl olacağı yolunda bize bilgi verir. Özellikle yağlı kimseler geceleri gökyüzü ve yıldızlara bakarak yarımın nasıl olacağı hakkında görüş belirtirler. Eğer gökyüzü açık ve yıldızlı ise ertesi günü hava sıcak ve güneşli olacak demektir. Bulutlu ise ya da bulutlar hareket halinde ise yağmurun yağacağını müjdecisidir. Bulut habercidir olarak kabul edilir. Yıldırım çakması şimşegin şakması da yağmurun yağma zamanının yaklaştığı göstergesidir. Uzun zaman yağmur yağmamıştır, gökyüzü kızgındır. Gökyüzü yere yağmur taneleri dökerek öfke ve şiddetinden kurtulacaktır. Yağmurun yıldırımın gürültüsünü duyan halk genellikle “Maşallah, bismillah veya lâ ilâhe illalâh” der. Bu sözlerle rahmetin hayırlı ve bereketli olacağına inanılır.

Yağmur bereket sayıldığı gibi çok yağması ve şiddetli olarak yere düşmesi de halkta korku yaratır. Uzun sürmesi bu korku ve telaşı artırır. Eğer yağmur dinmek bilmiyorsa o zaman olgun bilgili birisi “ezan” okuyarak yağmurun dinmesini bekler.

Gök Kuşağı: Halk arasında “Ebem Kuşağı” diye adlandırılan bu mit gökyüzü ile yer yüzü arasında bulunur ve tanrıların yolu olarak bilinir. Fırtına ve yağmurdan sonra ortaya çıkar. Ebem kuşağının çıkması ile halkta büyük bir sevinç başlar. Herkes ebem kuşağının altından geçmeye çalışır. Ebem kuşağı gökyüzüne baştan başa uzanır. Islak bir havada ortaya çıkan ebem kuşağının bir ucunun denizde öteki ucunun dağın arkasında olduğuna inanılır. Bu da onun denizden aldığı suyu karaya boşaltacağını işaretidir. Bazı yörelerde ebem kuşağını görenler dua okur. Ebem kuşağının çıkması Tanrının öfkesinin yatıştığını işaretidir. Tanrının tahtı gök kuşağı ile

çevrelenmiştir. Yedi renkli gök kuşağının altından geçenlerin dileklerinin yerine geleceğine inanılır. Yedi rengin gökyüzünün yedi katını sembolize ettiği söylenir. Aslında daha çok renge sahip olan ebem kuşağı insanın gözüne yedi rengeyle görünür. Şamanizmde tanrılar, ebem kuşağından Bay Ülgen'e gitmek için yararlanırlar. Ebem kuşağı yeryüzü ile gökyüzü arasında bir tür köprüdür. “Bizim yörelerde gök kuşağı gökyüzünde belirdiği zaman dileği olanlar eline bir kase yoğurt alarak gök kuşağının altından geçmeye çalışır. *Çay ve ırmak üzerlerinde gök kuşağından kopmuş ve gök kuşağına benzeyen renkli küçük şekiller görülür. Bu küçük ışık parçalarına nur denir. Bu ışık parçalarını görenler kimseye gördüğü ışığı söylemez. Böylece gördüğü ışık kendisinin olur. Eğer görülen nur başkasına söylenirse o ışığın kaybolacağına inanılır.*”

Kaynaklar:

1. Erginer, Gürbüz, **Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri**, İstanbul 1997.
2. İnan, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 2000.
3. Önder, Ali Rıza, “Yağmur Duasından Ana Tanrıçaya”, **Türk Folkloru Araştırmaları**, 1981/2-49. Ankara 1982.
4. Türk, Hüseyin, **Folklor/ Edebiyat, Yağmur Duası Ritüelleri, Motif Bakımından Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, 2002/2-67, Ankara.
5. Orhan Acıpayamalı, “*Türk Folklor Ürünü Yağmur Duasıyla İlgili Yapı Ve Fonksiyon Sorunları*”, **I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV.Cilt, Gelenek, Görenek, ve İnançlar**, Ankara 1976.
6. Erman Artun, “*Tekirdağ Ritüelleri ve Balkanlardaki Varyantları*”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Bildirileri, Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence**, C.III, Ankara 1992, KB Hagem yayınları.
7. Ata Terzibaşı, “*Irak Türkmenleri Arasında Yağmur Duası*”, **TFA**, C.16, yıl 27, s.7425. İstanbul 1975.
8. Nevzat Gözaydın, 1972, “*Yağmur Duası Üzerine Derlemeler*”, **TFA**, c. 14, sayı: 274, s.6312.
9. Hikmet Tanyu, **Türklerde taşla İlgili İnançlar**, Ankara 1987.
10. Sedat Veyis Örnek, **Sivas ve Çevresinde Haya-tın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Tetkiki**, Ankara 1981.